

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA O‘LIM LINGVOKULTUREMALARI:
EVFEMIZMLAR MISOLIDA**

Fayziyev Alisher
O‘zDJTU o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida o‘lim konseptining lingvokulturologik ifodalanishi evfemizmlar misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o‘lim bilan bog‘liq evfemistik birliklarning semantik, pragmatik va madaniy xususiyatlari o‘rganildi. Ingliz tilidagi o‘lim evfemizmlarida metaforik va individualistik tasvirlash ustunligi aniqlangan bo‘lsa, o‘zbek tilida diniy-etnik qadriyatlar, kollektiv ong va hurmat kategoriyalari asosiy o‘rin egallashi kuzatildi. Shuningdek, o‘lim lingvokulturemalarining kommunikativ vazifalari, emotsional-ekspressiv imkoniyatlari va milliy mentalitet bilan bog‘liqligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yoritishga hamda lingvokulturologik tadqiqotlar rivojiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturema, evfemizm, o‘lim konsepti, tabu, lingvokulturologiya, pragmatika, metafora, ingliz tili, o‘zbek tili.

**DEATH LINGUOCULTUREMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES:
ON THE EXAMPLE OF EUPHEMISMS****Abstract**

This article investigates the linguocultural representation of death in English and Uzbek through euphemistic expressions. The study comparatively analyzes the semantic, pragmatic, and cultural characteristics of death-related euphemisms. The findings demonstrate that English euphemisms tend to rely on metaphorical and individualistic representations, whereas Uzbek euphemisms are strongly connected with religious beliefs, collective values, and politeness norms. Furthermore, the communicative and expressive functions of death linguoculturemes are examined from a linguocultural perspective. The results contribute to understanding the interaction between language, culture, and taboo concepts.

Keywords: linguocultureme, euphemism, death concept, taboo, linguoculturology, pragmatics, metaphor, English language, Uzbek language.

**ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМЫ СМЕРТИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ
ЯЗЫКАХ: НА ПРИМЕРЕ ЭВФЕМИЗМОВ****Аннотация**

В данной статье рассматриваются лингвокультурологические особенности выражения концепта смерти в английском и узбекском языках на примере эвфемизмов. Анализируются семантические, прагматические и культурные особенности эвфемистических единиц, связанных со смертью. Установлено, что в английском языке преобладают метафорические и индивидуалистические способы выражения, тогда как в узбекском языке важную роль играют религиозные представления, коллективные ценности и нормы уважения. Также исследуются коммуникативные функции и эмоционально-экспрессивные особенности лингвокультурем смерти.

Ключевые слова: лингвокультура, эвфемизм, концепт смерти, табу, лингвокультурология, прагматика, метафора, английский язык, узбекский язык.

Kirish

So‘nggi yillarda lingvokulturologiya tilshunoslikning eng faol rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu fan til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatni, xalqning milliy mentaliteti va qadriyatlarining til birliklarida aks etishini o‘rganadi. Har bir til o‘z egalarining dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va madaniy xotirasini o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli ham til birliklari nafaqat kommunikativ vosita, balki madaniy kod sifatida ham qaraladi.

Lingvokulturema tushunchasi til va madaniyat kesishgan nuqtada shakllanadigan semantik-madaniy birlikni anglatadi. V.A. Maslova lingvokulturemani xalq madaniy tajribasining til orqali ifodalangan ko‘rinishi sifatida tavsiflaydi (Maslova, 2001). Ayniqsa, tabu mavzular bilan bog‘liq birliklar lingvokulturologik jihatdan katta qiziqish uyg‘otadi. Shunday universal tabulardan biri — o‘lim tushunchasidir.

O‘lim insoniyat tafakkuridagi eng qadimiy va murakkab konseptlardan biri hisoblanadi. Turli xalqlarda o‘limga nisbatan qo‘rquv, hurmat, diniy e‘tiqod va mistik qarashlar mavjud bo‘lgani sababli ushbu tushuncha ko‘pincha bevosita emas, balki evfemistik vositalar orqali ifodalanadi. Allan va Burridge fikriga ko‘ra, evfemizmlar ijtimoiy noqulay yoki qo‘rqinchli tushunchalarni yumshoq shaklda ifodalash uchun xizmat qiladi (Allan & Burridge, 2006).

Ingliz va o‘zbek tillarida ham o‘lim konsepti keng evfemistik qatlamga ega. Masalan, ingliz tilida “**pass away**”, “**go to a better place**”, “**depart this life**” kabi birliklar qo‘llansa, o‘zbek tilida “**olamdan o‘tmoq**”, “**haq rahmatiga ketmoq**”, “**bandalikni bajo keltirmoq**” kabi ifodalar keng tarqalgan. Bu birliklar nafaqat semantik jihatdan, balki madaniy-pragmatik xususiyatlari bilan ham farqlanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘lim evfemizmlarini

lingvokulturologik jihatdan qiyosiy tahlil qilish, ularning madaniy asoslari, semantik xususiyatlari va pragmatik funksiyalarini aniqlashdan iborat.

Evfemizmlar masalasi tilshunoslikda uzoq yillardan beri tadqiq etib kelinmoqda. Allan va Burrige evfemizmlarni ijtimoiy tabu bilan bog‘liq hodisa sifatida talqin qilib, ularni kommunikativ yumshatish vositasi deb hisoblaydi (Allan & Burrige, 2006). Ularning fikricha, o‘lim, kasallik, jinsiylik va diniy tushunchalar bilan bog‘liq evfemizmlar har qanday jamiyatda mavjud bo‘ladi.

Lakoff va Johnson metafora nazariyasida inson tafakkuri ko‘p jihatdan metaforik strukturalar orqali tashkil topishini ta’kidlaydi (Lakoff & Johnson, 1980). O‘lim evfemizmlarining katta qismi aynan metaforik xarakterga ega bo‘lib, “ketish”, “uyqu”, “safar”, “dam olish” kabi konseptlar asosida shakllanadi.

O‘zbek tilshunosligida ham evfemizmlar va tabu birliklar masalasi ayrim olimlar tomonidan o‘rganilgan. N. Mahmudov til va madaniyat munosabatlarini tahlil qilib, milliy mentalitet til birliklari orqali namoyon bo‘lishini qayd etadi (Mahmudov, 2013). Shuningdek, pragmatik tilshunoslik doirasida o‘lim bilan bog‘liq birliklarning kommunikativ vazifalari ham tahlil qilingan.

Biroq ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘lim lingvokulturemalarini aynan qiyosiy lingvokulturologik aspektida o‘rganish yetarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur maqola ushbu bo‘shliqni qisman to‘ldirishga qaratilgan.

Metodologiya

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, semantik, pragmatik va lingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi badiiy asarlar, diniy matnlar, internet nashrlari, folklor namunalar va kundalik og‘zaki nutqda uchraydigan o‘lim evfemizmlari tanlab olindi.

Tahlil jarayonida ingliz tilidan quyidagi birliklar o‘rganildi: *pass away, rest in peace, go to heaven, depart this life, breathe one’s last, be gone*

O‘zbek tilidan esa: *olamdan o‘tmoq, jon bermoq, haq rahmatiga ketmoq, bandalikni bajo keltirmoq, ko‘z yumdi, bu dunyoni tark etmoq*

Tahlil davomida birliklarning: *semantik motivatsiyasi, metaforik asoslari, iniy-madaniy komponentlari, emotsional-ekspressivligi, pragmatik vazifalari aniqlandi.*

Shuningdek, ingliz va o‘zbek tillaridagi evfemizmlarning kommunikativ vaziyatga moslashuvi ham o‘rganildi.

Natijalar

Tahlil natijalari ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘lim evfemizmlarida sezilarli lingvokulturologik farqlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Ingliz tilida o‘lim evfemizmlarining asosiy qismi metaforik xarakterga ega. “Pass

away” bir holatdan boshqasiga o‘tish metaforasini ifodalaydi. Ushbu birlik o‘limni tugash emas, balki davomiylik sifatida talqin qiladi. “**Go to a better place**” ifodasi xristian diniy qarashlari bilan bog‘liq bo‘lib, o‘limdan keyingi hayot konsepsiyasini aks ettiradi.

“**Rest in peace**” birligi esa o‘limni tinchlik va osoyishtalik bilan bog‘laydi. Ingliz tilidagi ushbu birliklarda psixologik yumshatish va individual hissiyotlarni ehtiyot qilish funksiyasi kuchli namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilida esa diniy va kollektiv qadriyatlar ustunlik qiladi. “**Haq rahmatiga ketmoq**” birligi islomiy dunyoqarash asosida shakllangan bo‘lib, insonning Olloh huzuriga qaytishi konseptini ifodalaydi. “**Bandalikni bajo keltirmoq**” esa insonning hayotdagi vazifasi yakunlanganini bildiradi.

Shuningdek, o‘zbek tilida o‘limni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalash ko‘pincha qo‘pollik yoki hurmatsizlik sifatida baholanadi. Shu sababli evfemizmlar nafaqat semantik yumshatish, balki etik-kommunikativ vazifani ham bajaradi.

Natijalar quyidagilarni ko‘rsatdi:

1. Ingliz tilida metaforik va individualistik tasvirlash ustun.
2. O‘zbek tilida diniy va kollektiv qadriyatlar asosiy rol o‘ynaydi.
3. Har ikki tilda evfemizmlar tabu konseptni yumshatish vositasi hisoblanadi.
4. O‘zbek tilidagi evfemizmlar hurmat kategoriyasi bilan kuchli bog‘langan.
5. Ingliz tilida psixologik taskin funksiyasi kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Muhokama

Lingvokulturologik jihatdan qaralganda, o‘lim evfemizmlari xalqning milliy mentalitetini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi evfemizmlar bir xil kommunikativ vazifani bajargan holda, turli madaniy asoslarda shakllangan.

Ingliz tilida o‘limning metaforik talqini ko‘proq individualistik jamiyat tafakkuri bilan bog‘liq. “**Pass away**” yoki “**go beyond**” kabi birliklarda insonning ruhiy holatini yumshatish asosiy maqsad sifatida ko‘rinadi. Bu holat g‘arb madaniyatidagi shaxs markaziy o‘ringa ega ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilida esa o‘lim konsepti diniy va jamoaviy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘langan. Marhum haqida hurmat bilan gapirish, qo‘pol birliklardan qochish va diniy komponentlarni qo‘llash milliy kommunikativ etikani namoyon etadi. Ayniqsa, “**rahmatli bo‘ldi**”, “**joylari jannatdan bo‘lsin**” kabi birliklar o‘zbek xalqining diniy-

madaniy dunyoqarashini aks ettiradi.

Shuningdek, o'zbek tilida qarindoshlik va yosh omili ham evfemizm tanloviga ta'sir qiladi. Keksalar haqida gap ketganda yanada hurmatli birliklar qo'llanadi. Ingliz tilida esa yosh yoki ijtimoiy maqomga qarab keskin farqlanish kamroq kuzatiladi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, evfemizmlar tilning nafaqat kommunikativ, balki psixologik va madaniy funksiyalarini ham bajaradi. Ular insonning og'riqli voqelikni qabul qilish jarayonini yumshatadi hamda jamiyatdagi etik me'yorlarni saqlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi o'lim evfemizmlari lingvokulturologik jihatdan qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar har ikki tilda o'lim konsepti universal tabu hodisa ekanligini ko'rsatdi. Biroq ushbu konseptning til orqali ifodalanishi milliy madaniyat, diniy qarashlar va kommunikativ qadriyatlar asosida farqlanishi aniqlandi.

Ingliz tilida metaforik va individual-emotsional yumshatish ustunlik qilsa, o'zbek tilida diniy-etiket va kollektiv qadriyatlar asosiy rol o'ynaydi. O'zbek tilidagi evfemizmlar hurmat va diniy tasavvurlar bilan kuchli bog'langan bo'lsa, ingliz tilida psixologik taskin va metaforik obrazlilik muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya, pragmatik tilshunoslik va qiyosiy tilshunoslik sohalarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allan, K., & Burrige, K. *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
3. Maslova, V.A. *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya, 2001.
4. Mahmudov, N. *Til va madaniyat*. Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
5. Safarov, Sh. *Pragmatik tilshunoslik*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008.
6. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

7. Раҳматуллаев, Ш. *Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик лугати*. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
8. Yusupov, U. *Lingvokulturologiya asoslari*. Toshkent, 2016.
9. Wierzbicka, A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford University Press, 1997.
10. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. *An Introduction to Language*. Boston: Cengage Learning, 2014